

УДК 612.08:37.035:378-053.82

DOI: 10.15587/2519-4984.2017.94378

ХІД ТА АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ ДЕОНТОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

© С. С. Хлестова

У статті представлено результати експериментальної роботи з формування деонтологічної культури студентів вищих навчальних закладів. Проведено аналіз успішності впровадження в практику соціально-виховної роботи вищого навчального закладу структурно-функціональної моделі та забезпечення, педагогічних умов формування деонтологічної культури студентів. Розроблено та впроваджено авторську методику оцінювання рівнів сформованості деонтологічної культури студентів

Ключові слова: деонтологічна культура, студенти, соціально-виховна робота, вищий навчальний заклад, показники

1. Вступ

В умовах нових політичних реформ відбуваються серйозні зміни в усіх сферах соціального життя України, а особливо у науці та вищій школі. При цьому стрімко зростає потреба у підготовці вихованих та висококваліфікованих фахівців, які зможуть успішно працювати та якісно виконувати свої професійні обов'язки. Тому варто приділити увагу моральному становленню майбутніх фахівців та орієнтувати систему соціально-виховної роботи вищого навчального закладу на вирішення завдань формування та розвитку деонтологічної культури студентів. Підґрунтям для вирішення цих завдань є Закон України "Про Вищу освіту" (від 01. 07. 2014 р. № 1556-VII).

Необхідність формування та розвитку деонтологічної культури студентів обумовлена зростаючими вимогами до рівня загальнокультурної та спеціальної підготовки випускників вищих навчальних закладів України; необхідністю підготовки майбутніх фахівців зі сформованими загальнолюдськими та професійними моральними цінностями.

Традиційна соціально-виховна робота виявилася сьогодні малоефективною щодо забезпечення високого рівня сформованості професійної культури та етики майбутніх фахівців. Про це свідчать наявні суперечності між:

- вимогами, які висуває суспільство в нових соціально-економічних умовах до підготовки фахівців, і деонтологічною культурою студентів вищих навчальних закладів;

- соціальною значущістю активного включення студентів у процес соціально-виховної роботи вищого навчального закладу та недостатньою розробленістю і варіативністю форм та методів активізації студентської молоді;

- потребою у формуванні засад деонтологічної культури майбутніх фахівців і відсутністю сприятливих педагогічних умов формування деонтологічної культури студентів вищих навчальних закладів.

Подолання означених суперечностей потребує розв'язання низки проблем, пов'язаних із визначенням сутності процесу соціально-виховної роботи у вищих навчальних закладах, обґрунтування можливостей формування деонтологічної культури студентів у

позанавчальній діяльності, розробкою теоретичних засад, визначенням педагогічних умов та створенням змістовно-технологічного забезпечення процесу формування деонтологічної культури студентів.

2. Літературний огляд

Аналіз наукової літератури свідчить, що дослідження проблем формування деонтологічної культури студентів у процесі соціально-виховної роботи вищого навчального закладу ґрунтуються на положеннях і висновках: теорії деонтології (Р. Вайнола [1], М. Васильєва [2], С. Гусарев [3], А. Довгань [4]); концепціях професійної деонтології (М. Філоненко [5], М. Фіцула [6]). Осмисленню підходів до деонтологічної культури майбутніх фахівців гуманних професій сприяли праці Г. Караханової [7] та К. Кертаєвої [8], Л. Хоружої [9].

Незважаючи на значну кількість наукових праць щодо вивчення різних аспектів формування професійної деонтології студентів, проблема формування деонтологічної культури в процесі соціально-виховної роботи вищого навчального закладу потребує комплексного вирішення.

3. Мета та завдання дослідження

Мета дослідження – визначення успішності впровадження в практику соціально-виховної роботи вищого навчального закладу структурно-функціональної моделі та педагогічних умов формування деонтологічної культури студентів.

Для досягнення мети були поставлені наступні завдання:

1. Здійснити теоретико-методичний аналіз проблеми формування деонтологічної культури студентів вищих навчальних закладів.

2. Розробити або спроектувати структурно-функціональну модель формування деонтологічної культури студентів вищих навчальних закладів.

3. Визначити критерії, показники та виявити рівні сформованості деонтологічної культури студентів вищих навчальних закладів.

4. Впровадити змістовно-технологічне забезпечення формування деонтологічної культури студентів вищих навчальних закладів.

4. Хід та аналіз результатів експериментальної роботи з формування деонтологічної культури студентів вищих навчальних закладів.

Експериментальна робота з формування деонтологічної культури студентів вищих навчальних закладів в процесі соціально-виховної роботи проходила у три етапи на базі чотирьох вищих навчальних закладів України, а саме:

– Національного медичного університету імені О. О. Богомольця;

– Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова;

– Вінницького державного педагогічного університету імені М. М. Коцюбинського;

– Уманського державного педагогічного університету імені П. Тичини.

Вищі навчальні заклади, що було обрано для дослідження, належать до державної форми власності. На констатувальному етапі у дослідженні брали участь студенти I – III курсів, які навчаються на освітньо-кваліфікаційному рівні “Бакалавр” та “Спеціаліст”.

Детальний опис складу учасників констатувального експерименту наданий у табл. 1. У табл. 1 представлена сукупна кількість студентів, що брали участь в дослідженні протягом трьох років. Шифри спеціальностей та напрями підготовки зазначені відповідно до навчальних планів цих вищих навчальних закладів.

Таблиця 1

Характеристика складу учасників експериментальної роботи

Вищий навчальний заклад	Кількість студентів	Спеціальність	Шифр
Вінницький національний медичний університет імені М. І. Пирогова	180	“Педіатрія” “Медицина”	8.110104 7.110104
Вінницький державний педагогічний університету імені М. М. Коцюбинського	207	“Початкова освіта” “Початкове навчання”	6.010102 6.010101
Уманський державний педагогічний університет імені П. Тичини	216	“Початкова освіта”	6.010102
Національний медичний університет імені О. О. Богомольця	253	“Лікувальна справа”	7.110101
Усього	856	–	–

На всіх етапах експерименту було задіяно 881 особу (856 студентів та 25 педагогів). До проведення експериментальної роботи в якості експертів та помічників було залучено кураторів академічних груп, викладачів, керівників органів студентського самоврядування та заступників деканів факультетів з питань соціально-виховної роботи.

Констатувальний етап експериментальної роботи передбачав:

– виявлення рівня усвідомлення студентами базових деонтологічних понять;

– виявлення рівня знань засад професійної деонтології, норм та вимог професійної етики та основ деонтологічної культури;

– контент-аналіз навчальних планів вищих навчальних закладів з метою визначення питомої ваги предметів деонтологічної спрямованості;

– контент-аналіз програм навчальних дисциплін курсів “Етика”, “Етичні проблеми в медицині”;

– аналіз планів роботи вищих навчальних закладів та планів соціально-виховної роботи;

– вивчення й аналіз факторів впливу соціально-виховної роботи вищого навчального закладу на формування деонтологічної культури студентів;

– визначення рівня сформованості компонентів деонтологічної культури студентів контрольних та експериментальних груп.

На констатувальному етапі було здійснено:

– опис та узагальнення емпіричних даних;

– побудову частотних та відсоткових розподілів (за кожним з визначених критеріїв сформованості деонтологічної культури студентів (когнітивним, емоційно-ціннісним, операційним) та відповідними показниками сформованості деонтологічної культури студентів);

– графічне представлення одержаних рядів та їх аналіз.

Авторська програма оцінювання рівнів сформованості показників деонтологічної культури студентів передбачала застосування як відомих методик (в адаптованому варіанті), так і розробку авторських методик. Оцінювання здійснювалось поетапно, відповідно до визначених критеріїв та показників деонтологічної культури [10].

На констатувальному етапі було розроблено та впроваджено авторську методику педагогічного оцінювання рівнів сформованості компонентів деонтологічної культури студентів. Ця методика передбачала застосування різноманітних педагогічних та психологічних діагностичних методів і технік. Їх перелік подано в табл. 2.

Використаний діагностичний матеріал було адаптовано до характеристик рівнів сформованості показників деонтологічної культури (адаптаційного, конструктивного, репродуктивного та креативного) та зведено до єдиної коефіцієнтної шкали. З цієї метою було введено поняття “коефіцієнт сформованості деонтологічної культури студентів”. Коефіцієнтна шкала адаптована до чотирьох рівнів сформованості деонтологічної культури студентів [1, 9].

Таблиця 2

Методи педагогічної діагностики рівнів сформованості компонентів деонтологічної культури студентів

Критерії	Показники	Методика, техніка
Когнітивний	– знання про засади професійної деонтології; – знання про норми та вимоги професійної етики; – знання про основи деонтологічної культури	Методика Самсонової Н. В. “Незакінчене речення”
Емоційно-ціннісний	– усвідомлення цінностей деонтологічної культури, прийняття їх як особистісних; – прагнення наближення до зразків деонтологічної культури; – позитивне емоційне забарвлення процесу професійної діяльності	«Методика М. Рокича» Тест на визначення значущості деонтологічних цінностей Модифікований тест-опитувальник А. Меграбієна і Н. Епштейна Тест “Професійна мотивація” (А. А. Крилов) Наративні методи (есе, міні-твори)
Операційний	– прийняття поведінки, що відповідає нормам та правилам деонтологічної культури, як особистої; – здійснення вчинків, що відповідають вимогам деонтологічної культури; – залучення інших до виконання норм деонтологічної культури	Метод незалежних експертних оцінок Метод включеного спостереження Метод аналізу педагогічних ситуацій Метод аналізу навчальної документації

5. Результати дослідження

Надалі в усіх методиках педагогічної діагностики рівнів сформованості деонтологічної культури студентів будуть використовуватися такі шкали розподілу:

0–0,25 – адаптаційний рівень сформованості деонтологічної культури студентів;

0,26–0,5 – репродуктивний рівень сформованості деонтологічної культури студентів;

0,51–0,75 – конструктивний рівень сформованості деонтологічної культури студентів;

0,76–1 – креативний рівень сформованості деонтологічної культури студентів.

Креативний рівень (Кр.) передбачає стовідсоткове виявлення показників деонтологічної культури студентів.

Дещо менше співвідношення в коефіцієнті мають посісти показники конструктивного рівня (Констр.). Цей прояв буде вираховуватись у співвідношенні $\frac{2}{3}$.

Для математичного оцінювання показників репродуктивного рівня прийнято співвідношення $\frac{1}{3}$, оскільки прояв показників цього рівня спостерігається приблизно на 30 %. Для позначення коефіцієнтного значення цього рівня використана літера Р.

Адаптаційний рівень засвідчує низький відсоток деонтологічної культури студентів. Його коефіцієнтне значення вважається нульовим і не враховується при подальших підрахунках. На діагностичних картках цей рівень позначається літерою А.

Таким чином, здійснена математична обробка результатів педагогічної діагностики. Припущено, що:

$$k = \frac{Kp + \frac{2}{3} \text{Констр.} + \frac{1}{3} P}{Q},$$

де Кр – кількість показників креативного рівня;
Констр. – кількість показників конструктивного рівня;

Р – кількість показників репродуктивного рівня;
Q – загальна кількість показників.

Для визначення k використано модифікований варіант формули С. Сисоевої [2].

Упровадження коефіцієнтної шкали надало можливість оптимізувати математичну обробку результатів дослідження і використати графічне та табличне представлення результатів експерименту.

Відповідно до когнітивного критерію рівнів сформованості показників деонтологічної культури ми досліджували наявність у студентів таких показників, як: знання про засади професійної деонтології; знання про норми та вимоги професійної етики; знання про основи деонтологічної культури.

Дослідження проводилось за допомогою авторського анкетування та адаптованого варіанту методики “Незакінчене речення” (Н. В. Самсонової), що дозволяє встановити коефіцієнт засвоєння понятійного поля деонтологічної культури [3, 7, 8]. Для дослідження ми використовували статистичні методи, а саме: ранжування, встановлення коефіцієнтної шкали, кількісний та якісний аналіз емпіричних даних з метою перевірки результативності експериментальної роботи щодо формування деонтологічної культури студентів вищих навчальних закладів. Отримані результати представлено у формі діаграми на рис. 1.

Аналіз графічних даних дозволив встановити, що більшість студентів продемонстрували адаптаційний (279 осіб (33 %)) та репродуктивний (413 осіб (48 %)) рівні сформованості деонтологічної культури за когнітивним критерієм. При цьому невелика кількість студентів – 124 особи (14,5 %) засвідчили конструктивний рівень сформованості деонтологічної культури за когнітивним критерієм, лише 40 (4,5 %) студентів продемонстрували креативний рівень сформованості деонтологічної культури за когнітивним критерієм. Аналіз результатів даного етапу експериментальної роботи дозволив переконатися в необхід-

ності внесення коректив в процес соціально-виховної роботи вищого навчального закладу з метою підвищення рівня обізнаності студентів щодо понятійного поля деонтологічної культури.

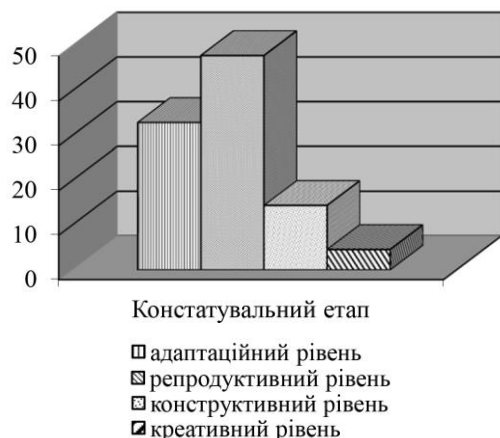

Рис. 1. Рівні сформованості деонтологічної культури студентів (за когнітивним критерієм)

Відповідно до емоційно-ціннісного критерію досліджений рівень сформованості таких показників, як: усвідомлення цінностей деонтологічної культури, прийняття їх як особистісних; прагнення наближення до зразків деонтологічної культури; позитивне емоційне забарвлення процесу професійної діяльності.

З цією метою було використано такі діагностичні методики: тест визначення ціннісних орієнтацій (методика М. Рокича), модифікований тест-опитувальник емпатійних тенденцій А. Мєграбієна і Н. Епштейна, тест “Професійна мотивація” (А. А. Крилов) та наративні методи (есе, міні-твори).

Наративні методи дослідження (лат. Narrativ – розповідь, опис) використовувались з метою діагностики такого показника, як прийняття засад деонтологічної культури як особистих цінностей. Їх застосування в межах експериментального дослідження було доцільним, оскільки самоописи передбачають тлумачення та інтерпретацію студентом самого себе, свого життєвого шляху, соціального досвіду; дозволяють виявити вектор професійно-особистісної перспективи, усвідомлення професійно-етичних цінностей як власних. У ході експериментальної роботи проаналізовані результати епістолярної творчості студентів. Розроблено та запропоновано тематику есе: “Я в пошуках сенсу життя”; “Мій ідеал професіонала”; “Допомога іншим як сенс моєї професії”. Дані, отримані після застосування кожної методики, зводились до єдиної шкали, виводились коефіцієнти сформованості кожного показника та усереднений коефіцієнт сформованості показників за емоційно-ціннісним критерієм. Результати представлено на рис. 2.

Згідно аналізу цифрових даних визначено відсотки сформованості показників емоційно-ціннісного критерію: на адаптаційному рівні – 308 осіб (36 %), на репродуктивному рівні – 341 особа (40 %), на конструктивному рівні – 148 осіб (17 %), на креативному – 59 осіб (7 %).

Відповідно до операційного критерію, ми досліджували такі компоненти, як: прийняття поведінки,

що відповідає нормам та правилам деонтологічної культури як особистої; здійснення вчинків, що відповідають вимогами деонтологічної культури; залучення інших до виконання норм деонтологічної культури.

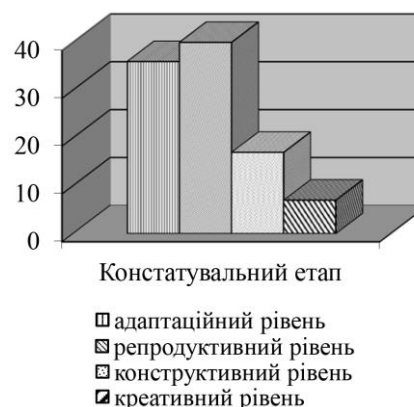

Рис. 2. Рівні сформованості деонтологічної культури студентів (за емоційно-ціннісним критерієм)

На цьому етапі експериментальної роботи застосовано такі діагностичні методи, як:

- метод незалежних експертних оцінок Р. Вайноли та С. Сисоевої [5, 6];
- метод включеного спостереження.

Застосування цих методів передбачало певні труднощі. Оцінка прояву деонтологічних умінь в практичній діяльності може бути досить умовною, оскільки студент має можливість виявити компоненти операційного критерію лише в професійній діяльності. Проте з метою діагностики рівня сформованості показників за операційним критерієм здійснено їх оцінку в процесі професійно-орієнтованої практики студентів III курсу. Для студентів педагогічних ВНЗ – це була практика в літніх оздоровчих таборах, а для студентів медичних ВНЗ – сестринська практика.

Сутність методу незалежних експертних оцінок полягає в тому, що для вивчення рівня сформованості операційного критерію добиралася група експертів у складі: керівник практики на базі, методист та сам студент. До експертизи були залучені викладачі фахових кафедр, наставники академічних груп тощо. До початку дослідження для експертів був проведений психолого-педагогічний семінар. Для роботи з кожною студентською академічною групою створювалася окрема експертна група. Кількість членів експертної групи – три – 8. Для всіх експертів було запропоновано єдину систему оцінювання, єдині вимоги до умовних позначень. Кожен експерт мав приблизно однаковий термін для проведення дослідження. Автори дослідження виступили в якості керівника дослідження та координатора узагальнення всіх отриманих діагностичних матеріалів. Виміри здійснювались за допомогою визначеної раніше коефіцієнтної шкали, що дозволило надалі говорити про певні рівні сформованості операційного критерію.

На даному етапі вважається за доцільне використати метод включеного спостереження. Особливістю методу є те, що спостерігач залучається до навчально-виховного процесу як фіксатор результатів, координатор дій студента, супервізор та ін. Переваги

включених спостережень очевидні: вони дають найяскравіші, безпосередні враження про діяльність студента в штучно створеній ситуації, допомагають краще зрозуміти вчинки, мотиви поведінки студента. Таке спостереження дозволяє зібрати інформацію, недоступну для отримання іншими методами. Дослідник може втратити здатність об'єктивно оцінювати ситуацію, дивитися на неї з позиції тих, кого вивчає, надто "вжитися" в роль учасника подій, що певною мірою змінює його сприймання. В деяких випадках автори дослідження виступали в якості спостерігачів, в інших – користувалися даними спостережень експертів [4].

Дані, отримані після застосування методу незалежного експертного оцінювання та методу спостереження узагальнювалися. Результати представлено на рис. 3.

Згідно отриманих даних виявлено дещо більшу кількість студентів, рівень сформованості показників операційного критерію, який є креативним 72 особи (8,4 %). Розподіл показників за рештою рівнів виглядає достатньо типово для констатувального етапу:

- конструктивний рівень – 134 особи (15,6 %);
- репродуктивний – 397 осіб (46,4 %);
- адаптаційний рівень 253 особи (29,6 %).

Отже, було здійснено аналіз результатів рівнів сформованості деонтологічної культури студентів за трьома критеріями.

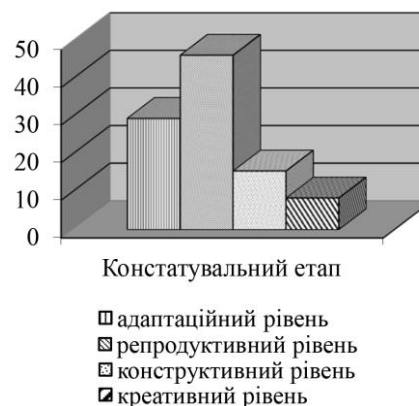

Рис. 3. Рівень сформованості деонтологічної культури студентів (за операційним критерієм)

6. Висновки

Узагальнюючи вище викладений матеріал експериментального дослідження з формування деонтологічної культури студентів вищих навчальних закладів за когнітивним, емоційно-ціннісним та операційним критеріями, ми виявили, що рівень сформованості деонтологічної культури студентів є недостатнім. Тому ми надалі будемо прагнути коняре-тизувати зміст та завдання експериментальної програми щодо модернізації та оновлення змісту соціально-виховної роботи вищого навчального закладу за даним напрямом.

Література

1. Вайнола, Р. Х. Особистісний розвиток майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки [Текст]: монографія / Р. Х. Вайнола; ред. С. О. Сисоєва. – Запоріжжя: ХНРБЦ, 2008. – 460 с.
2. Васильєва, М. П. Теоретичні основи деонтологічної підготовки педагога [Текст]: автореф. дис. ... д-ра пед. наук / М. П. Васильєва. – Х., 2004. – 38 с.
3. Гусарев, С. Д. Юридична деонтологія (основи юридичної діяльності) [Текст]: навч. пос. / С. Д. Гусарев, О. Д. Тихомиров. – К.: Знання, 2008. – 495 с.
4. Довгань, А. Світова деонтологічна думка. Антологія текстів [Текст]: навч. пос. / А. Довгань. – Тернопіль: ТІСІТ, 2003. – 200 с.
5. Філоненко, М. М. Психологія особистісного становлення майбутнього лікаря [Текст]: автореф. дис. ... д-ра психол. наук / М. М. Філоненко. – К., 2016. – 42 с.
6. Фіцула, М. М. Педагогіка вищої школи [Текст]: навч. пос. / М. М. Фіцула. – К.: Академвидав, 2010. – 456 с.
7. Караханова, Г. А. Формирование деонтологической культуры учителей в системе непрерывного профессионального образования [Текст]: дисс. ... д-ра пед. наук / Г. А. Караханова. – М., 2007. – 409 с.
8. Кертасева, Г. М. О деонтологической готовности будущего педагога [Текст]: науч.-прак. конф. / Г. М. Кертасева // Становление профессиональной культуры будущего педагога. – Барнаул, 2005. – С. 115–123.
9. Хоружа, Л. Л. Педагогічна деонтологія [Текст]: навч.-метод. пос. / Л. Л. Хоружа. – К.: КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2008. – 96 с.
10. Хлестова, С. С. Деонтологічна культура [Текст]: навч.-метод. пос. / С. С. Хлестова, Р. Х. Вайнола. – Вінниця, 2010. – 60 с.

*Рекомендовано до публікації д-р пед. наук, професор Вайнола Р. Х.
Дата надходження рукопису 11.01.2017*

Хлестова Світлана Святославівна, кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра медичної біології, Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова, вул. Пирогова, 56, м. Вінниця, Україна, 21018
E-mail: hlestovass@mail.ru